

AMALIY BEZAK SAN'ATI DARSLARIDA NAQSH KOMPOZITSIYASINI O'QITISH METODIKASI

Mamasidikova Gulnora Muhammad qizi

QDPI muhandislik grafikasi va dizayn nazariyasi yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: *naqshlar oddiy va murakkab bo'ladi. Bir xil shaklning ma'lum oraliqda takrorlanishi yoki qaytarilishiga oddiy naqsh deyiladi. Takrorlanayotgan naqsh geometrik va o'simlik elementlarining bir-biriga qo'shib ishlatilishi natijasida kichiklashib yoki kattalashib borsa, bunday naqshni murakkab naqsh deyiladi. Naqsh chizishda ko'pincha simmetriya degan so'z ishlatiladi. "Simmetriya" grekcha so'z bo'lib, "o'lchamlarning bir-biriga mos kelishi" ma'nosini bildiradi.*

Kalit so'lar: *naqsh, shakl, geometrik, elementlar, murakkab, simmetriya, o'lchamlar.*

Naqshlar, asosan, biron-bir buyumni idish-tovoqlarni, kiyim-kechaklarni, gazmol va gilamlarni, bino, xiyobonlarni va boshqa shu singari narsalarni bezatish maqsadida qo'llaniladi.

Aytaylik, rassom gilam uchun naqsh chizmoqchi. Dastavval gilam nimaga va qayerga mo'ljallanganini bilib olish kerak. Devorga osiladigan bo'lsa, uning yuqori va pastki tomoni aniqlab olinadi. Bunday gilamda hayvonlar, tabiat manzaralari tasvirlanadi. Bordi-yu, gilam yerga to'shaladigan bo'lsa, u hamma tomondan bir xil ko'rinishi kerak. Naqqosh A.Qosimjonov, Yo.Raufov, T.To'xtaxo'jayev, J.Xakimov (Toshkent), A.Boltayev (Xiva), S.Norqo'ziyev (Qo'qon) va boshqa ustalar san'atning bu turida mehnat qilib, shuhrat qozonganlar.

Naqshlarning kompozitsiyasi narsaning shakli, vazifasi va uning o'lchamiga bog'liqdir. Masalan, so'zana uchun tayyorlangan chiroyli naqsh devorga chizilsa, xunuk chiqishi mumkin. Shuning uchun naqsh namunasini tayyorlashda, albatta, u nima uchun va qanday materialga chizilishini ham bilib olish kerak.

Naqshlar oddiy va murakkab bo'ladi. Bir xil shaklning ma'lum oraliqda takrorlanishi yoki qaytarilishiga "oddiy naqsh" deyiladi. Takrorlanayotgan naqsh geometrik va o'simlik elementlarining bir-biriga qo'shib ishlatilishi natijasida kichiklashib yoki kattalashib borsa, bunday naqshni murakkab naqsh deyiladi. Naqsh chizishda ko'pincha simmetriya degan so'z ishlatiladi. Simmetriya grekcha so'z bo'lib, o'lchamlarning bir-biriga mos kelishi ma'nosini bildiradi. Talabalar naqsh namunalarida qo'llaniladigan ba'zi atamalarning ma'nosini yaxshi bilib olishlari kerak. [1,217-bet]

Madoxili (arabcha) bir-biriga kirishib turuvchi demakdir. O'zbekistonda naqqoshlik amaliy san'atning hamma turlarida juda ko'p tarqalgan uslubdir. Asosan madoxili shakli lola gulini stilizatsiyalashtirib tasvirlashdan kelib chiqqan, lekin xalq

naqqoshlari gul bargini chiroyli ko'rsatishga intilib ularni madoxili shaklida tasvirlaydilar. Madoxili asosan uch yaproq shaklidan iboratdir.

Islimi (arabcha) - yuguruvchi demakdir. Islimi to'g'ri yo'l ichiga "xon qizi" shaklida egri chiziqli o'simlik elementlaridan chiziladigan naqsh. Islimi naqqoshlikda keng tarqalgan uslub bo'lib, faqat yo'l ichiga ishlanadi. Islimi turdagi asosiy elementlar - novda, yaproq, gul, g'uncha kurtak, qalampir, meva, poya kabilar hisoblanadi.

Girix (arabcha) - tuguncha demakdir. Bu geometrik shakllardan to'g'ri chiziqli elementlardan tuzilgan naqsh bo'lib, asosan me'morchilikda ganch, yog'ochga o'yib ishlanadi. Girixlar to'rsimon va yulduzsimon bo'lib, yulduz nurlarining soni 5 tadan 16 tagacha boradi. Qadim vaqtlarda me'morchilikda deraza o'rnida, girix uslubida ishlangan panjaralar qo'yilardi. Bundan tashqari, imoratning devorlarini bezashda girix uslubi qo'llanilib kataklar orasiga turli naqshlar ishlangan.

Chorbargi davra - aylanadagi to'rt bargli naqsh. Idishlarning tagini bezash uchun qo'llaniladigan naqsh bo'lagidir.

Naqshlar ishlanish usuliga qarab ikki turga bo'linadi:

- Tekislikda chiziq yoki bo'yoqlar vositasida bajariladigan tekis naqshlar. Bunday naqshlar binolarning devorlari, kitoblarga, ya'ni tekis yuzaga ega bo'lgan narsa va joylarga ishlanadi;

Yorug' va soya vositasida bajariladigan hajmli naqshlar. Bunday naqshlar shiftlar, karnizlar, ustun, eshik, vaza va boshqa narsalarni bezatishda ishlatiladi.[2,218-bet]

Naqsh kompozitsiyasi uchun tabiat manbai bo'lib o'simliklar, har xil narsa, hayvonlar va qushlarning tasviri xizmat qiladi. Naqshlarda hatto odamlar tasviri ham ishlanishi mumkin. Bu tasvirlar soddalashtirilgan yoki murakkablashtirilgan holda aks ettiriladi.

O'simlik va hayvonot dunyosidan olingan tasvirlarni chizishda, ma'lum qonun va qoidalarga amal qilinadi. Boshlang'ich sinflarda naqsh chizishga o'rgatish metodikasi turlichadir. Ularning asosiy turlari quyidagilar:

- Tayyor naqsh na'munasidan ko'chirish
- Mustaqil naqsh tuzish.

Naqsh chizish darslarida qator ta'lim-tarbiyaviy vazifalar amalga oshiriladi.

Oddiy naqsh chizish uchun yo'l chiziq chizib uni bir xil kattalikdagi kvadratlarga bo'lish kerak, har bir kvadratning to'rt tomonini teng bo'laklarga bo'lib, nuqta qo'yib chiqiladi, keyin shu nuqtalardan diagonal chiziqlar yordamida yana kvadratlar yasaladi. Bu kvadratlarni oddiy qalam bilan bo'yash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdirasulov S., Tojipov N., Oripova N. Rangtasvir. -T.: «O'zbekiston», 2006.
2. Qodirxo'jayev P. Badiiy bezak san'ati. - T., «Iqtisod-moliya», 2007.
3. Egamov X. Bo'yoqlar bilan ishlash. - T.: «O'qituvchi», 1981.